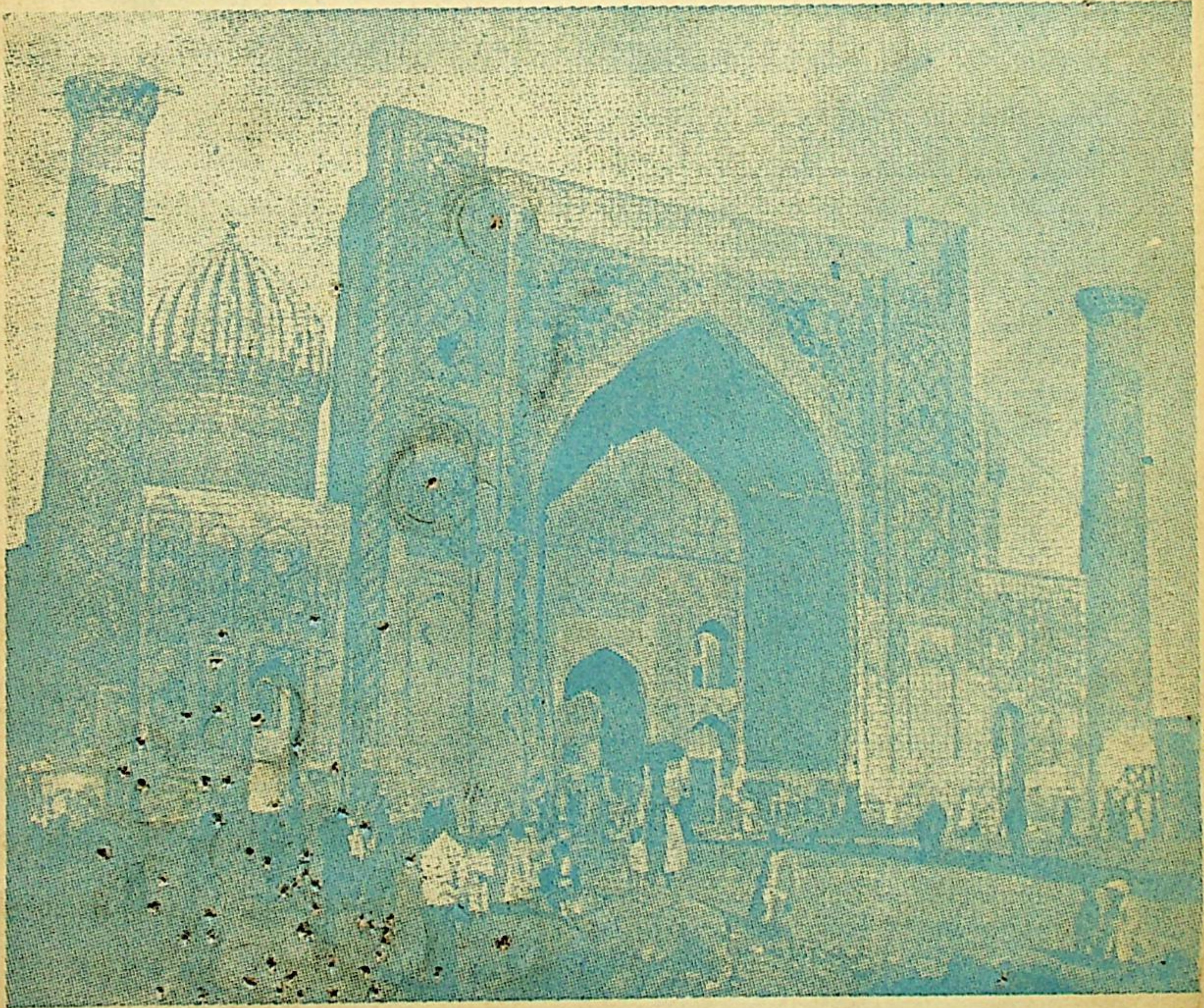

Yıl: 1 Sayı: 2

Mayıs. 1953

TÜRKİSTAN

İLMİ İÇTİMAİ
İKTİSADİ ve KÜLTÜREL AYLIK DERGİ

İÇİNDEKİLER

Sahife

Türkistan ahalisi arasında etnoğrafî farklar olmadığına dair ilmi araştırma. (Yazan: M. E. Buğra)	3
Millî tarihimizin örnek şahsiyetlerinden: Babur Şah: (Y. T.)	8
Türkistanda sulama ziraati (Arifhan)	17
Doğu Türkistan ve Çin tarihinde bir mühim nokta (M. Ruhi Uyğur)	25
İlim ve millî kültür (M. N. Özcengiz)	28
Türkistandan seçme şiirler, Çiçek gülerse (Çeviren: M. E. Buğra.)	31
Vatan Bizındur — Şiir (M. E. Buğra)	33
Atalar sözü (Sultan Toğru')	34

SAYIN OKUYUCULARIMIZA:

Dergimizin sermayesi bir kaç gayre li vatandaşımızın yapmış oldukları teberrulardan temin edilmiştir. Şimdiye kadar gönderilen teberrular ile ancak bir kaç nüsha çıkarabilecek durumdayız. Dergimizin devamlı olarak çıkabilmesi, okuyucularımızdan gelmesini beklediğimiz aboneler sayesinde mümkün olacaktır.

Binaenaleyh sayın okuyucularımızdan dergimize iştirak etmeleri, saygılarla rica olunur.

Başmuharrir Mehmet Emin Buğra	TÜRKİSTAN Aylık Kültürel Dergidir: Abone Şartları: Türkiyede Dışarıda Yıllığı: 6 T.L. 8 T. L.	Sahibi ve Yazı işlerini fiilen idarə eden: Ziyaettin Babakurban
--	---	---

Yıl: 1 Sayı: 2

Mayıs 1953

TÜRKİSTAN AHALİSİ ARASINDA ET- NOĞRAFİ FARKLAR OLMADIĞINA DAİR İLMÎ ARAŞTIRMA

Yakın zamanlardan beri emperyalist siyasetin belirtisi olarak or.aya çıkarılmış olan Özbek, Türkmen, Uygur, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve hat-tâ Tarançı gibi kabile isimlerini bazı ilim adamlarının etnografî isimler olarak kabul etmek hatasına düşmüş olduklarını görüyoruz. Her yerde ve her zaman emperyalist rejimlerin istilâlarına uğramış olan milletleri kolay sö-mürmek maksadiyle prensip olarak kabul ettikleri «Divide and rule — par-çala ve hüküm sür» esasından başka hiç bir dayanağı olmıyan bu gibi bir iddianın ilmî tetkika medar tutulması gibi büyük yanlışlık dünyada pek ender olur kanaatindeyim. Bu ilim adamlarının bu siyasî oyunlara ilmî bir kıymet vermiş olduklarını zannetmiyorum ; fakat tetkik malzemelerinin ek-sik bulunması dolayısıyla bu yanlışlığın meydana geldiğini sanıyorum.

Hakikat şudur ki: Türkistan gibi, 5.675.000 kilometre kare genişliğin-de olan «Doğu ve Batı Türkistan» bir memleketi ve 35 milyonluk cengâver bir milleti bir veya iki sömürgecinin bir lokma yaparak yutuvermesinin im-kânı yoktur. Bu koca yer parçasını küçük lokmalara ayırdıktan sonra yutma-nın mümkün olduğunu bildikleri için iki sömürgeci bu memleketi paylaşmış-lardır. Sömürgeçiler kendi paylarını yutmağa koyulunca yine ağızlarına sığ-dıramamışlardır. Türkistan Türklerinin ata miras kahramanlıkları karşısında sömürgeçilerin ağızları defalarca kanamış ve dişleri dökülmüştür. Bilâhare Komünist Rusyası, Batı Türkistandaki Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Karakalpak namı altında olan aynı dilde konuşan, aynı kültüre sahip olan, aynı dine inanan, aynı vatanında yaşayan ve aynı tarih ve anâneyle bağlı kalan kardeş Türk birliklerini ayrı ayrı millet diye bir uydurma iddiayı ortaya at-

miş ve bunu zorla kabul ettirmek yoluyla bu kardeşleri birbirlerinden ayırmağa yeltenmiştir. Kardeş kabilelerin bu zalimane parçalamaya karşı itirazları ve kanlı ayaklanmalarını Stalin, silâhla, sürgünle, sun'î açlık yaratmakla ve zehirli propaganda ile bastırmıştır.

Doğu Türkistanda ise 1931 — 34 inkılâbı Rus yardımıyle bastırıldıktan sonra Komünist Çin makamları Ruslardan da ileri giderek 14 mill'et efanesini ortaya atmışlardır.

Şimdi bu birliklerin aralarında etnoğrafî cihetten hiç bir ayrılık olmadığını ilmî araştırma yoluyla ispat edebildiğimizi ele alalım: Türkistanda bilhassa göçebe kabilelerde tarih boyunca vuku bulan birleşmeler ve dağılmalarından doğan sık sık isim değiştirme hadiselerini gözden geçirince onların aralarında hiçbir etnografî ayrılığın bulunmadığı meydana çıkar.

Meselâ: Milâttan evvelki asırlara ait Çin kaynaklarına bakılırsa Kun (Hun) ların yanısında, Tik, Cung, Kırgız, Yavçı, Vusun ve başka birçok kabile isimlerini görüyoruz. Kunların inkırazından iki asırlık bir müddet sonra yukarıdaki kabilelerin yaşamış oldukları yerlerdeki kabileleri Türk, Uygur, Uğuz, Karluk, Besmil, Türgiş, Aptal, Tarduş gibi yeni isimlerle tanıyoruz. Göktürk devletinin yıkılmasından bir asır kadar bir müddet sonra Karahanlar «880 — 1136» devrinde aynı yerlerde Türkmen, Çigil, Yağma, Toksı, Kıpçak, Çumul, Yemak ve başka yeni kabile isimlerine rastlıyoruz. Karahanlar'dan bir asır sonra Çengiz Han devri başlarken yukarıdaki yerlerde Kiray, Nayman, Merkit, Kungrat, Celayir ve daha başka yeni kabile isimleri karşımıza çıkıyor. 15 inci asrın ortalarından itibaren Kırgız ve Türkmen kabilelerinden başka bütün göçebe kabileler Özbek ve Kazak namları altında iki büyük birlik halini almıştır.

Yukarıda saydığım kabilelerden yalnız Kırgız (Kun devrindekilerden) ve Türkmen «Karahanlar devrindekilerden» bir çok dağılmalar ve katılmalara rağmen isimlerini ve bir miktar kabile karakterlerini muhafaza edebilmişlerdir. Başka kabileler ise ya yeni teşekkül eden topluluklara katılmak ve yahut dağılmak suretiyle isimlerini kaybetmişlerdir ve bazıları da katıldıkları topluluk içinde bir kol olarak kalabilmişlerdir. «Kazak, Kırgız ve Özbek toplulukları içindeki Kiray, Nayman, Merkit, Mangıt ve Kongratlar gibi.» Yine bir kısmı şehir ve köylerde yerleşip oturak hayatına girdikten sonra yavaş yavaş kabilevî karakterlerini ve isimlerini kaybederek eskiden kabile ismi taşımayan ve oturdukları yere mensupluk ile tanınmış olan Türklere karışmışlardır. «Uygur, Besmil ve bir kısım Türkmenler gibi».

Yukarıda görülen isim değiştirmelerin sebeplerini şu üç noktada toplayabiliriz:

- I. Büyük siyasî hadiseler.
- II. Göçler.

III. Din değiştirmeler.

İzah edelim:

A. Eskidenberi Türklerde anânevî âdet şeklini alan bir usul vardır ki Türk ülkelerinde bir devlet ve yahut bir büyük birliğin kurulması gibi büyük siyasî değişiklik olduğu zaman bu devlet ve yahut birliğin kurucusunun veya onun kabilesinin ismi bu devlet veya birliğin içine girmiş olan bütün halka teşmil edilirdi. Milâttan evvel 3 üncü yüzyılda Kun hakanı Bağatur (Mete) nin kurduğu büyük imparatorluğuna dahil olan 40 dan fazla hanlıklar ve kabilelere bazı Çin kaynaklarına göre onun kabilesinin ismi olan Kun yahut Hun ismi verilmiştir ki Çinlilerin bozma telâffuzlarıncâ Şüingnu ve Hiungnu denir.

Göktürk İmparatorluğunu kurmuş olan Bumin Kağan da Karadeniz sahilinden Çin denizine kadar uzanan sahadaki bütün Turan halkına kendi kabilesinin ismi olan TÜRK ismini vermiştir.

Çinlilerin yazdıklarına bakılırsa 6 ıncı asırda Sayantu, Kurikan, Bayıku, Kunve başkalar olmak üzere 15 kabileden müteşekkil olan bir topluluğa bu kabilelerin en kuvvetlisi olan Uygur kabilesinin ismi verilmiştir.

Uğuz birliği de Göktürkler devrinde 9 kabileden ve Karahanlar devrinde 22 kabileden teşekkül etmiş ve kuvvetli bir ihtimalle meşhur Türk mitolojisinin kahramanı Uğuz hanın ismini almışlardır. Sonradan Türkmen ismini alan Uğuzların o eski 22 kabile isminden Afşar ve Salor gibi isimler halâ yaşamaktadır.

Cengiz sülâlesi kurulduğu zaman onun ölümünden sonra ikinci oğlu Çağatayın ve torunlarının hükümdarlık sahası olan bütün Türkistan Türklerine Çağatay Ulusu ve Cengiz'in büyük oğlu Cuciyin hükümdarlık sahası olan Altın Ordu hanlığı içersindeki Türklere de Cuci Ulusu ismi verilmişti. Altın Ordu hanlığının ilk islâmiyeti kabul eden hükümdarı Özbek Han Cuci ulusuna Özbek Ulusu namını vermişti.

Altın ordu hanlığı zayıflayınca prensler arasında taht kavgası başlamıştı, tahtı ele geçiremeyen bazı prensler bir takım göçebe kabileleri itaat altına alarak oturak yeri olmayan göçebe bir devlet kurmuşlardı. Nevayi ve Baburun ifade ettiklerine göre oturak yerleri olmayan saltanat davacılarına «Kazak» denirdi. İşte bu sebepten Altın Ordu hanlığı içindeki bu göçebe prensler «kazak» namını almışlardı. Sonradan bu göçebe devlete tabi olan bütün Türk aşiretleri «kazak» namını almışlardır. Demek oluyor ki evvelce Özbek ismi altında bir topluluk olan Türkler sonradan Özbek ve Kazak namıyla ikiye ayrılmışlardır.

Altın Ordu hanlarından Özbek şubesi Ruslara yenilerek 16 ıncı asırda Türkistana sığınmışlardı. Bu Özbek prenslerinden olan Mehmet Şibani Han Türkistandaki Çağatay ve Timür hanedanlarını mağlûp ederek Batı Türkis-

tanda bir devlet kurmuş ve devletine «Özbek» ismini vermişti. Daha sonra Özbek eyaletine tabi olan Türkler de Özbek ismini almışlardı.

B. Kendi memleketinden göç eden kabilelerin sonradan yerleşmiş oldukları sahalardaki halkla temasları ve karışmaları neticesinde isimlerini kaybetme hadiseleri fevkâlâde çok olmuştur ; meselâ 22 Uğuz kabilesinden ancak iki kabile isminin yaşadığı ve Türkiye ve Azerbaycanda oturak hayatına girmiş olanlarının hiçbir kabile ismini taşımamak haline gelmiş oldukları buna pek açık bir delil teşkil eder. Zaten aslında Uğuz olan umumî ismin sonradan Türkmen oluvermesinin de hicretten başka sebebi görülüyor.

C. Uyğurlar islâmiyeti kabul ettikten sonra Uygur ismini atarak Müslüman ismini almışlardı. Çünkü aşağıda izah edileceği veçhile Doğu Türkistandaki müslüman Türkler Uygur sözünü «Kâfir» yerinde kullanıyorlardı.

Bu sebepten dolayı Uyğurlar müslüman olur olmaz Uygur ismini atarak sadece müslüman Türk ismini alarak, Turpan, Kumul ve saire bölgesi olarak tanınmaya başlamışlardır.

Kırgızların Türkistanın ortasında yerleşmiş olan kısmı müslüman olduktan sonra Tarbağatayda Şaman dininde kalan Kırgızlarla alâkalarını kesmişler ve Şaman Kırgızlar da Kırgız adını atarak Şor ismini almışlardır ve müslümanlar onlara «Kâfir Kırgız» da derler. Şimdi de Kalmaklardan ve yahut Kâfir Kırgızlardan islâmiyeti kabul eden kimseler kabile adını atarlar ve yakınlarında bulunan müslüman kabilenin ismini alırlar.

Şunu da tebarüz ettirmeliyiz ki: Türkistanda her zâman isim değiştiren bu kabileler umumiyetle göçebelere ibaret olup hayat mücadelesi icabı olarak yaşadıkları yerlerinin ve hareket serbestilerinin muhafazası için kabile teşkilâtına bağlı olmaları, zaruri idi.

Şehirliler ise çok eski devirlerden beri oturdukları bölge ve şehirlere nisbet verilmekten başka hiçbir topluluk ismi taşımıyorlardı. «Kaşgarlı, Taşkentli, Buharalı, Altı şehirli ve saire gibi.» çünkü şehir ve köylülerinin can ve malları disiplinli bir hükümet tarafından korunduğundan kabile teşkilâtına zaruret hissetmiyorlardı.

Bazı kimseler diyebilirler ki: «Batı Türkistandaki şehir ve köylerin ahali Özbek ve Doğu Türkistanın şehirli ve köylüleri de Uygur ismini taşımaktadırlar. Yukarıdaki izahata göre bu isimler kabile isimleri olamayacaktır, o halde bu isimlerin Etnografi isimler olması icabeder ve Özbek, Uygur ve bu gibi kavimlerin ayrı ayrı birer millet olması lâzım gelir.»

Bunun cevabı şudur: Batı Türkistan şehir ve köylülerine Özbek denilmeleri Arap, Afgan ve Türk gibi bir Etnografi isim olma yoluyla değil, vaktiyle orada kurulmuş olan, Özbek devletinin vermiş olduğu bir isimdir ki, bu isim, o Türklerin ırklarını ve kanlarını değiştirmiş değildir. Fakat Rus

emperyalizmi parçalama gayesini gerçekleştirmek için bu kuru isimden istifade etmiştir.

Uygur ismi ise eski zamanlarda 15 Türk kabilesinin teşkil etmiş olduğu bir birliğin ismi idi. 8 inci yüzyılda Uygur birliğinin kurmuş olduğu Türk Hakanlığına da Uygur Hakanlığı ismi verilmişti. 9 uncu asırda Uygur Hakanlığı yıkılınca Uygurların bir kısmı Doğu Türkistanın Kumul, Beşbalık «Ürümçi» Kucu «Turpan» ve İlâ vilâyetlerinden ibaret olan doğu bölgesine girerek oralardaki yerli Türkleri itaatları altına aldıktan sonra bir daha bir Uygur Hanlığı kurmuşlardır. Bu Hanlığa tâbi olanlar ister aslen Uygurlu olsunlar ve ister eski yerli ahali olsunlar Uygur ismini almışlardır. Demek oluyor ki bu defaki Uygur ismi eskileri gibi kabile ismi olmaktan çıkmış ve küçük Uygur hanlığının hududu içerisindeki bütün halkın ismi olmuştur. Doğu Türkistan Türkleri islâmiyeti kabul ettikten sonra Uygurlar eski Budda dininde kalmışlar ve arada din yüzünden, asırlarca kavgalar cereyan etmiştir. Bu din kavgalarının sebebiyle Uygur ismi kâfir mânâsına yorulmağa başlamıştır. 15 inci asrın sonlarına doğru Uygurlar topyekûn müslüman olunca o kâfir manâsına gelen ismi de topyekûn olarak atmışlar ve başka şehirli Türkler gibi «Müslüman Türk» namını almışlardır. 19 uncu asrın sonlarına doğru Türkistan halkını Türk ismiyle adlandırmaktan kaçınan Ruslar Doğu Türkistan tarihinde bir isim araştırarak o memleketin doğu kısmında vaktiyle az bir topluluğun ismi olan Uygur kelimesini bulmuşlar ve çoktan tarihe karışmış olan bu kelimeyi bütün Doğu Türkistan şehir ve köy Türklerine isim olarak takmışlardır. Çinliler ise evvelce bir isim bulamamışlar mı? Yahut ta rastgele olarak mı? Doğu Türkistan Türklerine Çi — En — Tu yâni Sarıklı ismini takmış bulunuyorlardı. Fakat 20 senedenberi Vui — Vur demeye başladılar.

Makaleyi bitirirken şunu da hatırlatmak isterim ki: Bazı kimseler «Eski kabileler her tarafa hicret etmişler ve yerlerini başka kavimler almış olabilirler ve yeni isimle meydana çıkmış olan bu kabileler eski kabilelerin torunları olmayıp Etnoğrafi bakımından ayrı bir millete mensup olabilirler.» Buna cevap olarak yine eski tarihleri hatırlatmak kâfidir. Çin tarihleri, Türk, Uygur ve başka kabilelerin Kunların torunlarından başka bir şey olmadıklarında ısrar ile durmaktadırlar. Türk kabilelerinin eski devirlerden beri her tarafa göç etmiş oldukları malûmdur. Fakat hiç bir kabilenin bütün mevcudu ile göç ederek yerlerini tamamiyle müstevlilere bırakıp gittiğine dair hiç bir delil yoktur. Bilâkis göç şartlarının ne kadar ağır olduğunu ve anavatanı terk etmenin bütün efradın razı olabileceği derecede basit bir iş olmadığını gözümüzün önünde bir kere canlandırırız bir memleketin bütün ahalisinin herhangi bir sebepten göç edip gitmesinin imkânsız olduğunu anlarız.

MİLLÎ TARİHİMİZİN ÖRNEK ŞAHSİ- YETLERİNDEN: BABUR ŞAH

BABUR

(Topkapı sarayı müzesindeki minyatürden.)

15 ve 16 ncı asırlar Türkistan tarihinin en buhranlı anlarının başlan-
gıç emarelerini belirten bir çağ olduğu gibi, millî kültür ve millî mefkûre

hayatının en feyizli ve en verimli bir çağını teşkil eder. Filhakika bu devrede Semerkand, Buhara, Hirat sarayları birer ilim, fikir ve sanat merkezleri halinde bulunuyordu. Hele millî kültür ve millî mefkûre uğrunda savaşılmamış olan bir seviyeyi bulmuştu. Hakikaten Türk millî mefkûresi ve Türk kültürü uğrunda savaşılan en şümüllü programını bu çağda bulmuştur.

Millî tarihimiz ve millî mukadderatımız için hoş ve nahos sayılabilecek bir çok hadisat ve faktörleri kucağında toplamış olan bu çağ memlekete birçok vazifelere lâyık yüksek kabiliyette şahsiyetler de bağışlamıştır. Bugün millî tarihimizin böyle örnek şahsiyetlerinden **Babur Şah'ı** ele almak niyetindeyiz:

Ali Şir Nevaî'nin en yüksek seviyesine ulaştırmış olduğu millî dil, millî edebiyat ve millî mefkûre savaşında birçok işlerin haklı namzedi ve mümes-sili olan **Babur Şah, Büyük Timur'un** eseri olan siyasi kuruluşu maruz olduğu tehlikeden kurtaracak en liyakatli namzet olarak beliriyordu. Ne büyük talihsizliktir ki, bu bahtiyar evlâdının sonsuz olan kabiliyet ve liyakatından bahtsız memleketi istifade edememiştir. Onun sanat, edebiyat ve kültür sahalarındaki eserleri kadar siyasi ve askerî sahadaki başarıları da memleketi için istifadeli olabilseydi, belki bugün dünyanın çehresi bambaşka bir manzara arzederdi.

14.2.1483 «h. 888» tarihinde Fergane vadisinde Endican şehrinde dünyaya gelmiş olan şehzade **Zahiriddin Babur** babasının ölümü üzerine pek genç yaşında Fergane tahtına çıkmış bulunuyordu. 1494 de tahta çıkmış olmasına göre o henüz 11 yaşında bir çocuktur. Fakat zaman ve kaynaşan hadisat onu pek çabuk olgunlaştırdı. Nisbeten kısa bir zaman içinde vazifesine sahip olan delikanlı ulu babasına kıymetli emaneti olan memleketi sarmakta olan buhran tehlikesini de herkesten önce görebilmiştir.

Timur'un ölümü ile bütün memlekette, hele saraylarda başgöstermiş olan ihtiras çekişmeleri, iftiracılık ve halktaki gün geçtikçe koyulaşan taassup haleti ruhiyesi, beliren buhranın iç amillerini teşkil ediyordu. Dışarıda şimali garp istikametinden gelmekte olan **Şeybanî Han** kuvvetleri bu iç buhran amillerinin yarattıkları kargaşalıklardan istifade etmek fırsatını bekliyordu. Cemiyeti içten kemirmekte olan her iki iç amili azamî gayret ve maharetle istismar eden **Şeybanî Han** bu sayede rakiplerini yenmiş olmakla beraber kendi sülâlesi için olduğu gibi memleket ve millet için de pek felâketli bir âkıbetin zeminini kendi eliyle hazırlamış oluyordu. Çünkü nihayet onun kurduğu sülâle de cehalet ve taassubun kurbanı olmuştur.

Bu felâket hadiselerini herkesten önce sezmiş, görmüş olan **Babür**, hane-

danin büyüklerinin dikkat nazarını çekmek hususunda hiçbir teşebbüsü ihmal etmediği gibi, bunlardan netice alamayınca kendi başına pek tehlikeli hamlelerde bulunmaktan da geri durmadı. O ulu babasının eserlerini kurtarmak üzere Semerkand'la uğraşırken öz kardeşi ve amcasının ihanetleriyle Fergane tahtından da mahrum olmuştu. Timur evlâdının Babür zamanındaki en büyüğü olarak kabul edilen Sultan Hüseyin Baykaraya yaptığı müracaat da düşmanlarına müzaheret gösterilmesi şeklinde cevaplandırılmıştı. İşte Babur Şah bu fecî vaziyet karşısındaki duygularını:

«Canımdan özge yâr'ı vefadar tapmadım
Könlümden özge mahrem'i esrar tapmadım.»

şeklinde ifade eder.

Babur Semerkand'ın müdafaasına başladığı zaman her taraftan, bilhassa Hirat'dan müzaheret ve yardım göreceğini umuyordu. Bu ümidi gerçekleşmedi. Yardımını umduğu hükümdarlar hep onun aleyhine çalıştılar. Bu suretle Şeybanî Han kuvvetleri karşısında mağlûp olarak memleketini terketmek mecburiyetinde kalan Babür, acıklı durumunu şöyle tasvir ediyor:

Yine mahrumi hanüman kıldın.

Derd gamni munge enis ettin.

Ayş ile işretimdin ayrıldım.

Devlet'ü taht, izz ü cah kanı?.

Bardı ol ayş ü kâmranlıklar.

Yine avare i cihan kıldın

Mihnet ü rencni celis ettin.

Devlet ü izzetimden ayrıldım.

Hemdem hemnişinler ah kanı?

İmdi kim körse haletim yığlar.

Kaçak gezmenin, mahrumiyetlerinden, zahmetlerinden şikâyet eden Babur lisanına biraz da şiddet vererek:

Körsetib devlet etmeğin ne idi?

Bu neçük zulmdür nihayeti yok.

Yerge urdın kötermeğin ne idi?

Bu ne yanlış stemki gayeti yok.

dedikten sonra şikâyetine daha da isyankâr bir şekil vererek:

Dehrge ni vefa duru ni rahim

Yokturur mihri hiç kişige anın

Gâh küfr ehlini müsallat eter

Gâh bir kulnı padşâh kılur

Gâh cahilni serbelend eyler

Can u könlünde cüz cehalet yok

Ni vefa kılğanını bilse bulur

Ni kılây ni kişiden istey y dad

Dehri dundın şikâyetim köpdür

Erzimes gam yemekke bu dünya

Dehr köp bî vefâ duru bî rahim

Bîmad etme hiç işige anın

Ehl dinnin işini münhat eter.

Şahni bende gâh gâh kılur.

Gâh âkılını pâyî bend eyler.

Hiç işide anın adalet yok.

Ni cefasığa sabır kılşa bulur.

Kimge dehr ilgidin kılây feryad

Dehr elidin hikâyetim köpdür.

Bil atın hem demekke «bu dünya»,

şeklinde şikâyetlerini kendisine yakışır bir felsefî nikbinlikle bitiren Babur memleketinden uzaklaşmanın acısını bir türlü unutamıyor ve:

«Gurbetge saldı çarh meni yüz cefa bile
Yad eyle men garibni gâhi dua bile»

dediği gibi:

Yad etmes imiş kişini mihnetde kişi,
Şad etmes imiş gönülün gurbetde kişi.

Könlüm bu gariblikde şad olmadı hiç
Gurbetde süyünmes imiş elbette kişi,

şeklinde gurbetteki duygularını tamamlıyor.

Babur hissiyatı itibarıyla bu kadar bedbin olmasına rağmen, hayati faaliyetinde herkesi hayrette bırakacak kadar nikbin idi. O bu kadar mağlûbiyetlere, kaçak gezmelere rağmen, hiçbir zaman yeise düşmedi. O her zaman son muvaffakiyetinden emin olarak çalıştı, savaştı. Onu ne düşman kuvvetinin azameti ve ne de çevresini saran zorlukların çokluğu korkuttu. Onun bu fiili nikbinliğini şu iki beyiti pek açık tebarüz ettirmektedir:

Düşmanı ki bu dehri zeberdest kılur,
Nahvt meyidin bir niçe kün mest kılur.
Gam yemeki yetkürse başını kökke
Ahır yine yer kibi anı pest kılur.

Esas memleketini Şeybanî Han kuvvetlerine terkederek daha cenuba çekilmiş olan Babur, Bedaışan, Kâbul ve Kandahar eyaletlerini kendi idaresi altında toplayarak karargâhını Kâbul'da kurmuştu. Babur burada bir taraftan idarî mesuliyetini deruhde etmiş olduğu memleketin imarı için durmadan uğraşırken, diğer taraftan devamlı olarak memleketinin içerlerindeki hadisatı takip ediyor ve müsait bir fırsat bekliyordu.

Vaktiyle Babur'un ikazlarına kulak vermeyen Sultan Hüseyin'in kapıları çalınmağa başladı. Bu şiddetli sademenin uyandırıcı tesiriyle ayılan Sultan Hüseyin bütün hanedan efradını ve Timurî devletin ümerasını meşverete davet etti. Tabii Babur de davetliler arasında idi. Daha önce olup bitenlerden hiç bir şeyi halâ anlamayan Babur Sultan Hüseyin Mirza gibi Timur beyin hayrûlhalefi tarafından davet edilince «El ayakla keterse, biz başla; El tayakla keterse, biz taşla; ketemiz» diyerek derhal yola çıktı. Fakat ne yazık ki Baburun esas endişesi doğru çıktı. Meşveretten sadre şifa olacak bir netice alınamadı. Bu arada Sultan Hüseyin de vefat etti. Her tarafı sarmış olan kavgaya ve müpazaaya bir de taht mücadelesi katıldı. Bu çekişmelere Sultan Hüseyin'in iki oğlunun çift padişah olarak birden tahta çıkarılmaları şeklinde bir

tarzı hal buldular. Buna herkes sevindi. Fakat Babur sonsuz bir kaygıya daldı. Çünkü o padişahlığın, hükümdarlığın bölünmez birşey olduğuna kani idi. O bu hadiseyi de buhranı teşri eder bir unsur olarak görüyordu. Kâbul'a dönünce bundan kendi durumu için de bir takım neticeler çıkarmak zarureti duydu. Fakat çift padişahlar tekrar meşveret toplamağa karar verdiler. Babur de tekrar Hirat'a geldi. Bu sefer kendisini merhum Alişir Beyin sarayına misafir ettiler ki her bakımdan çok uygun bir hareket sayılabilirdi. Zamanında Alişir beyin sarayına en lâyık olan bir kimse Babur olduğu gibi, Babur için Hirat'da en münasip bir ikametgâh da Alişir beyin sarayı olabilirdi. Yalnız esas meşveretin gayesi bu sefer de tahakkuk edemedi. Üstelik bozukluk, çöküntü alâmetleri biraz daha çıplak şekliyle meydana çıktı.

Babur yine memleketinde bir fırsat doğacağını umuyor ve ondan pek uzaklaşmayı da istemiyordu. Fakat karşısındaki kuvvet gün geçtikçe büyük tehlike şeklini alıyor ve bulunduğu yerde tutunabilmesi ihtimali azalıyordu. Bu ciheti herkesten iyi gören Babur Hindistan'a geçmek üzere aldığı kararı şöylece anlatıyor:

«Şeybanî han gibi yabancı el ve düşman, bütün Timur bey evlâdının elinde ki vilâyetleri tasarrufuna geçirdi. Türk Çağataydan köşe ve kenarda kalanlar dahi kısmen isteyerek, kısmen de istemiyerek Özbeklere bağlandılar. Bir tek ben Kâbul'da kalmıştım. Düşman çok kuvvetli, biz ise çok zayıf. Bu surette ne bir anlaşmanın ihtimali ve ne de bir mukavemetin imkânı vardı. Bu kadar büyük kuvvet ve kudret karşısında kendimiz için bir yer hazırlamalı. Böyle vaziyette kuvvetli düşmandan mümkün mertebe uzak bulunmalı. Bedaşan taraflarına çekilmek veya Hindistan tarafına geçmek, bu iki yoldan birine katî kararı vermek gerek. Ben ve iç beylerden bazıları Hindistan tarafını tercih ettik. Cıyadiyülevvel ayında Kâbul'dan Hindistan istikametinde göç edildi.

Bu zamana kadar birçok defalar Hindistana girip çıkmış olan Babur bu son girişinde «m. 1526, h. 932 de» Hindistan hükümdarı Sultan İbrahimi mağlûp ederek aynı yılın 10 Mayıs gününe rastliyan cuma günü namazını müteakip hutbeyi Babur Şah Gazi namına okutarakla Avrupa edebiyatında «Büyük Moğol İmparatorluğu» adıyla maruf «Hindistan Türk İmparatorluğunu kurmuş olduk.» «1526 — 1876.»

Millî tarihimizin, Türkistan - Türk yaratıcılığının en orijinal hadiselerinden sayılan bu vakayı Babur'un kendi yazısından okumak bizler için zevkli olduğu kadar öğretici mahiyet taşır.

Babur: «Hazreti Risaletpenah zamanından bu tarihe kadar o taraf padişahlarından üç kişi Hindistan vilayetlerine musallat olmuş ve saltanat kurmuşlardır. Bunlardan biri Sultan Mahmud Gazi ve evlâdı olup, uzun zaman buralarda hükümranlık kılmışlardı. İkincisi Sultan Şehabeddin Gurî ve teva-

bidir ki onlar da bu memlekette uzun zaman hüküm sürmüşlerdir. Üçüncüsü de benim.

Benim işim mevzuu bahis olan padişahların işine benzemez. Çünkü Sultan Mahmud Hindistanı aldığı zaman Horasan onun idaresinde idi. Harezm ve Dârülmüz sultanları onun elinde idi. Semerkand'ın idaresi ona tabi idi. Ordusu iki lek «200.000» olmazsa da her halde bir leki geçkindi. Düşmanları da müteferrik racalardan ibaretti. Bütün Hindistan bir hükümdarın idaresi altında değildi. Her raca kendi memleketinde başlı başına hükümdar sayılırdı.

Şehabeddin Gurî'ye gelince gerçi Horasan saltanatı onun elinde değildi ise de orası kardeşi Gıyaseddin Gurî'nin elinde bulunuyordu. Tabakatı Nasirî'nin rivayetine göre bir keresinde bir lek yirmi bin «120.000» kişi ile hücum etmiştir. Bunun da düşmanları racalar idi. Bu zaman da Hindistan bir hükümdarın idaresinde değildi.

Biz birinci defa gelişimizde binbeşyüz, nihayet ikibin kişi idik. 5 inci defa gelerek Sultan İbrahimi mağlûp etmek suretiyle Hindistanı fethettiğimiz zaman hiçbir seferimizde getirememiş olduğumuz sayıda efradla gelmiştik ki, bu da topu topu 12 bin kişiden ibaretti.

Benim idareimde yalnız Bedaşan, Kunduz, Kâbul ve Kandahar eyaletleri bulunuyordu. Bütün Maveraünnehir vilayetleri Özbek hanları ve onların tevabii elinde idi. Onların yüzbinden fazla askeri vardı. Kadîm bir düşmandı. Hindistan'da Sultan İbrahim gibi bir padişahın idaresinde toplanmış bulunuyordu. Eyaletler hesabiyle 5 lek «500.000» kişilik ordusu olmalıdır. Özbek gibi yüzbini kişilik kara yağmacı bir orduyu arkada bırakıp Sultan İbrahim gibi askeri bol, memleketi geniş bir padişahla karşılaşıyorduk. Tanrı taala gönlümüze uygun bir şekilde netice vermekle zahmet ve meşakkatlerimizi boşa çıkarmadı. Bu kadar kuvvetli düşmanı mağlûp ederek Hindistan gibi geniş bir memleketi fethetmemize imkân verdi. Bu devleti kendi kudret ve kuvvetimizden ziyade Tanrı taala'nın kerem ve inayeti diye kabul ediyoruz.» der.

Baburname'den naklettiğimiz bu küçük parça Babür Şahın askerlikteki kabiliyet, cüret ve cesaretini gösterdiği gibi, onun emsalsiz tevazuunu sarıh olarak anlatmaktadır. Babür Şahın bir devlet adamı, bir yaratıcı teşkilâtçı olarak göstermiş olduğu kabiliyet ve elde etmiş olduğu başarı çok daha büyük ve derin mânâ taşımaktadır.

Babür Şah Hindistana sırf bir fütühatçılık hevesini tatmin etmek veya memleketine servet toplayıp götürmek için gelmiş bir sergüzeştçi değildir. O burada muayyen bir kültür ve medeniyeti temsilen bir vazife yapıyor ve bu ödevini hakkıyla ifa ediyordu. Onun misyonunun ne gibi manâlar taşıdığı-

nı ilk faaliyet nanesinden alarak kurmuş olduğu imparatorluğu son gününe kadar devam eden bütün faaliyetlerinde adım adım takip etmek mümkündür. O Delhi'de inşa ettirdiği saraya «asrı Timur» adını vermiştir. Bu suretle başlamış olduğu imarcılık faaliyetinin hepsinde memleketinden getirmekte olduğu şekil ve ruhu aynen aksettirmeğe, inkişafa muayyen mecrasını vermeğe çalışıyordu. Zaten Babür Şah Hindistana islâmî bir bayrak götürmekte olduğunu da açık söylüyordu. Onun ta ulu babası Timur'un zamanından beri o muhitte «İslâmî bayrak» derken ne anlaşıldığı da bugün az çok tarih bilenlerce gizli bir şey değildir.

Babur Şah ve sülâlesinin bu misyonda ne dereceye kadar muvaffak olduklarını kolay ve kısa yoldan görebilmek için onun ilk girdiği Hindistan hakkında anlattığı intibâından küçük bir parçayı gözden geçirelim:

«Hindistan garip bir memlekettir. O bizim memleketlere nazaran bambaşka bir alemdir. Nehirleri, çengelleri, sahraları, vilayetleri, hayvanat ve nebatatı, yağmuru, seli, eli ve dili hülâsa her şeyi başkadır. Hindistan'da köylerin hattâ şehirlerin kurulması gibi yıkılması da pek kısa bir zaman içinde olup biten işlerdir. Yıllardan beri oturlan bir şehrin ahali kaçacak olursa, şehri bir anda öyle tahrip ederler ki, şehirden ne iz ve ne eser kalır. Bir yerde köy veya şehir kurulacak olursa, önceden bend yapımı, arık açımı gibi hazırlıklara ihtiyaç yoktur. Toplanan ahali büyük bir havuz kazar ve çevresine kulübeleğini dikerler. Bununla bir köy veya şehir kurulmuştur.

Birçok vilayet ve şehirler vardır ki, hiç birinde akarsu yoktur. Zaten Hindistan'da nehirlerden başka akarsu pek de bulunmaz. Bazan karasu «çeşme» ler bulunur. Bazı şehirlerin arık kazarak su çıkarmaları mümkündür. Buna rağmen su çıkarmazlar. Bir takım ekime su verilmesi gerekirse, karı, koca testilerle su taşırlar. Bütün şehirler kuyu veya püşkâl tabir edilen yağmur sularının toplandığı havuzlardan su içerler »

Hindistanı böylece tasvir ettiği şekilde, ele geçirmiş ve imarına koyulmuş olan Babur'un eline geçen durumla evlâdı tarafından halefleri olan İngilizlere teslim edilen memlekette «1876», bahsi geçen hususların arzettiği durumun mukayesesi yapıldığında Babür Şah ve evlâdının muvaffakiyeti derecesi kolayca meydana çıkmış olacaktır. Babür Şah ve evlâdının faaliyet ve muvaffakiyetleri hakkında fikir edinmek isteyenler Hindistan tarihî hayatının son bir kaç asırlık inkişafı meselelerine taalluk eden herhangi bir Avrupalı müellifin eserine o cümleden F. Grenardin 1930 da çıkan «Babür» adlı eserine müracaat edebilirler.

Babür'ün asıl büyük taraflarından biri bu memlekette imarcılık yapmasında değil, imarcılığa büsbütün yeni bir veçhe vermiş olmasındadır. Onun Hindistandaki en büyük eseri olarak kurmuş olduğu devlet ve onun ida-

ri mekanizması gösterilmelidir. Hindistan idaresini Babur Şah evlâdından Avrupalı halef olarak devralan İngilizler, idarenin başındaki şahısların değişmiş olmasından çok daha fazla bir şey yapmak zaruretiyle karşılaşmamış olduklarını itiraf ederler.

Babür'ün en mühim vasıflarından biri hayati faaliyetine karşı son derece optimist ve kendi nefesine karşı son derece kuvvetli bir itimada sahip bulunuşudur. O en büyük felâket anlarında yese kapılmadığı gibi, en büyük muvaffakiyetleri karşısında da tavrını bozmamıştır. O her zaman iyilik yapmak, vefakâr olmak arzusuyla meşbudur. Zaten bir şiirinde:

Her kimki vefa kılsa vefa tapğusudur

Yahşı kişi körmegey yamanlık hergiz

Her kimki cefa kılsa cefa tapğusudur.

Her kimki yaman bolsa ceza tapğusudur.

der. O kendine olan itimadını şu iki beytinde çok sarih bir şekilde ifade eder:

**Babur bile mir ittifakı bolsa
Budur tileğim ki zah dergâhıda**

**Yoktur gam eğer cihan nifakı bolsa
Men bende için hemişe bâki bolsa,**

Babur Şah:

Babur müteveccih bolsa leşker sarığa Kılmas nazarı behişt ü kevser sarığa
demekle kendisi hakkında söylenen ayşu işret düşkünlüğü dedikodularına cevap vermektedir.

Babur Şah'la meşgul olan Avrupalı mütefekkirlerden birçokları onun neslen Asyalı olsa da kültürü, düşüncesi ve işi itibarıyla tam bir Avrupalı olduğunu söylerler ki bu bugünkü Türkistan Türk gençliği için en kıymetli ve en şayanı dikkat bir tesbittir.

20 inci asır Avrupa ölçüsüyle benimsenmek istenen bu örnek şahsiyetin içinde yetiştiği muhitin ve şeraitin kimlere ait olduğunu, biz herkesten iyi biliyor ve seziyoruz.

Babur Şahda görülen bütün yüksek ve asil vasıfları yaratan tabii, içtimai ve medenî muhit aynı olup kendi yurdu idi. Demek Babur Şahın temsil ettiği yüksek medenî ve ahlâkî kıymet de damarlarında taşıdığı kan kadar öz ve millî idi. Bu asalet ferdî değil, o zamanki Türkistan Türkünün temsil etmiş olduğu içtimai fikrî hayatın müşterek malı idi. Bu cihetin de teyidini isteyenler yine yukarıda adı geçen F. Grenardin eserine müracaat edebilirler.

Bundan biz bugünkü Türkistan Türk gençliği için mühim neticeler çıkarabileceğiz. Memleketinin istikbalini düşünen bu gençlik yalnız etrafını değil, aynı zamanda kendi bünyesini aramalıdır. O zamanlar Babur'

lerde bulunup, bugün kendisinde tecelli edemeyen hal ve hususiyetlerin amillerini aramağa koyulmalıdır. Yükseliş amillerinin en esaslısı her milletin kendi bünyesinde ve kendi manevî hazinesindedir. Hariçten aranması gereken şeyler muasır hayat ihtiyacının muvakkat vasıtalarından ibarettir. Bu muvakkat vasıtaların faydalı unsur haline gelebilmesi için de onun bünyevî mahiyeti olan unsur tarafından benimsenmesi gerektir. Mesele zahirî kalıpta değil, öz muhtevadadır. Esas vazifemiz Babur Şah gibi unsurları verebilecek canlı, yaratıcı bir muhit yaratmak ve bu muhiti muasır hayat vesitiyle teşhiz etmektir.

Babur Şahın, Türkistan Türk gençliği için bıraktığı en kıymetli emanetlerin belki de başında onun temsil etmiş olduğu emsalsiz vatanperverliği gelmektedir. Babur Şah hayatının her çağında aynı derecede vatanperver — Türkistan patriyotu kalmıştır. O hayatının en ağır günlerinde bu vatanperverlikten bir adım bile uzaklaşmadığı gibi, o hayatının en parlak zamanlarında da ondan zerre kadar kaybetmemiştir. O:

«Çarhın men körmegen cevru cefası kaldı mu?
Hasta könlüm körmegen derdu belâsı kaldı mu?»

diye başını sokacak emniyetli bir delik bulamadığı anlar bu patriyotizmi gönlünden zerre kadar uzak tutmadığı gibi Hindistan fatihi, büyük imparatorluk müessisi olduktan sonra da memleket özleyişini:

Ey yel, barıb ahtabğa namımını de-
ğil
Mendin demegil ger unutulğan bol-
sam

Her kimki meni bilse kelamımını de-
ğil
Her kimki meni sorsa selamımını de-
ğil.

şeklinde ifade eder.

O daha ileri giderek yurtseverliğini âdeta ulaşılamıyacak derecelere yükseltir. O bu memleket özleyişi duyguları karşısında elde etmiş olduğu bütün muvaffakiyetleri, bir insan için tasavvuru ancak mümkün olan Hindistan İmparatorluğu gibi yüksek mevkii de hiçe sayacak kadar ileri gidiyor ve diyor:

Talih yoku bajımğa belalığ boldı.
Öz yerni koyub Hind sarı yol saldım

Her işni ki eyledim Hatalığ boldı.
Veh veh ki ne yüz karalığ boldı.

Hayatında yapmış olduğu işler, yaratmış olduğu eserleriyle Türklüğe eşsiz denecek kadar büyük kıymetler kazandırmış olan Babür Şah'ın Türkistan Türk gençliğine emanet etmiş olduğu vatanperverlik ölçüsü de o nişbette muazzamdır ve kıymetlidir.

TÜRKİSTANDA SULAMA ZİRAATI

Türkistanda sulama ziraati çok eski devirlerdenberi mevcuttur. Çin seyyahlarının tarihi kayıtlarına göre ve büyük İskenderin fütihat devrinden kalma yazılara bakılacak olursa, Türkistanın Fergana, Zerefşan, vadileri, Yedisu havalisi ve Kopetdağ etekleri gibi kısımlarında sulama ziraatinin tarihin kaydedemediği devirlerdenberi mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir vesile ile kaydettiğim bazı alimler yeryüzünde ilk olarak sulama ile yapılan ziraat fikrinin ancak Türkistanın kurak bölgelerinde doğmuş olabileceğini ileri sürüyorlar. Türkistanın sulama ziraatı yapılan kısımlarında çok eski devirlerdenberi zengin kültür hayatı başlamıştır. Uzun tarihi devirlerde, sulama ziraatı yapılan zengin sahalar aç gözlü komşu kavimler tarafından defalarca istilâ edilmiş ve bir çok sulama tesisatı tahrip edilmiş ve bunların yerine yenileri husule gelmiştir. Şimdiki halde Türkistanda eskiden meskûn bir çok yerlerin harabelerine tesadüf edileceği gibi, bırakılmış eski sulama tesislerinin izlerine de çok rastgelmektedir. Bilhassa Sırderya'nın aşağı mecrası sahalarında, Yedisu'da, Türkistanın bazı kısımlarında, Amuderya'nın aşağı mecrası kısımlarında böyle eskiden meskûn ve şimdi bırakılmış harabeler ve sulama arkları bakiyesine tesadüf edilmektedir.

Türkistanın güneyindeki sulanan topraklar, milyonlarca hektar olmakla beraber, bu bölgenin genel yüzölçümüne nazaran çok cüzi bir kısmını teşkil eder. Şimdi mevcut sulama sahası güney Türkistanın bütün mesahasına nazaran % 2,6 eder ve ziraate elverişli arazinin tahminen % 5 ini teşkil eder. Umumî harpten evvel, Yedisu ve Sırderya vilâyetleri de dahil olmak üzere eski Türkistan Vali Umumiliği ile sabık Buhara ve Hive hanlıkları dahilindeki sulama ziraatı yapılan arazi Masalskiye nazaran aşağıdaki şekilde tahmin edilmekte idi.:

Yedisu vilâyeti	76.600 hektar
Fergana »	915.600 »
Sırderya vilâyeti	692.150
Semerkan »	523.200 »
Hazar denizi ötesi «Türkmenistan»	163.500 »
Sabık Buhara Hanlığı	1.744.000 »
Sabık Hive »	381.500 »

Bütün Türkistanda sulanan ekim sahası: 5.186.220 Hektar

1916 yılında çarlık Rusyasına karşı umumi kıyam ve Rus inkılâbı devrinde karışık vaziyetler neticesinde ve hem de bolşeviklere karşı milli isyanın yıpratıcı tesiri altında sulama sahası çok azalmış ve Sovyet menbalarına göre 1921 ve 1922 yıllarında 1.700.000 hektara kadar gerilemiştir. Bu vahim vaziyetin pamuk istihsaline olan menfi tesirini gören Sovyetler muhtelif çarçerle bilhassa yerli Türkleri zorla ve başka yerlerden cebren sürmek yoluyla çalıştırarak sulama ziraati sahasını genişletmeğe çalışmışlardır. 1925 — 26 yıllarında bu saha 2.808.700 hektar ve 1927 - 28 yıllarında 3.132.243 hektara kadar yükseltilebilmiştir. 1927 — 28 yıllarında sulanan arazinin Sovyet idari taksimatına göre muhtelif mıntıkalara taksimi aşağıdaki şekildedir:

		Bütün sulanan araziye nazaran % nisbeti
Özbekistan	1.629.076 Ha.	51,9
Tacıkistan	200.175 »	6,4
Türkmenistan	324.414 »	10,4
Kırgızistan	390.270 »	12,5
Karakalpak ve cenup Kazakistan	587.908 »	18,8
	<hr/> 3.132.243 Hektar.	<hr/> % 100,0

Bu cetvele bakılınca miktar ve % nisbet itibariyle sulanan arazinin yarısından biraz fazlası, Sovyetlerin Özbekistan dedikleri mıntıkada bulunmaktadır. Bundan sonra Kazak sahrasının güney kısımları ve üçüncü olarak Türkmenistan mıntıkası gelir.

Türkistanda, sulama ziraati sahası çok eski zamanlardanberi ziraat kültürünün esasını teşkil etmiştir. Güney Türkistanın nüfusunun büyük ekseriyeti sulama ziraati yapılan mıntıkada bulunmaktadır. Sulama ziraati sahası haricindeki çöl ve step sahalarıyla yüksek dağlık mıntikalarda nüfus kesafeti çok azdır. Sulama ziraati sahasında ise itinalı ve fazla emek sarfedilen entansif ziraat kültürü sayesinde nüfus kesafeti Avrupanın en kesif nüfuslu mıntıklarını da geçmektedir. Sulama ziraati sahalarında ortalama olarak 100 hektar sulanan sahaya 330 kişi isabet etmektedir.

Türkistanda sun'î sulamanın ehemmiyetini kavramak için yağış ve te-behhurat miktarlarını gözden geçirmek kâfidir.

Vilâyetler	Vasati yağış	Vasati tebâhhurat
	yılıda milimetre olarak	
Sırderya	155,7	1 270
Fergana	194,8	1 003
Semer kant	421,8	876

Türkistanın sıcak ve güneşli yazında, ekinlere lâzım olan bol ziya ve sıcaktan istifade edebilmek için ne kadar büyük fedakârlıklara katlanmak icap ettiğini yukardaki rakamlar da bize açık olarak göstermektedirler. Yazın ezici sıcaklığı dolayısıyla, ancak sulanabilen toprak değer kazanmaktadır ve bundan sonra da böyle olacaktır. Bundan dolayı Türkistanın büyük bir kısmında iktisadi inkişaf sulama imkânlarına bağlı kalmaktadır. Bir çok alimler uzun araştırmalardan sonra güney Türkistanda zirai istihsalde topraktan ziyade sulamanın esas olduğuna hükmetmişlerdir. Türkistanda şimdiki halde mevcut sulak arazi, sulamaya müsait sahaların ancak bir kısmını teşkil etmektedir. Muhtelif araştırmalar neticesinde güney Türkistanda sulamaya elverişli sahanın 9,5 — 10 milyon hektar kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu sahalar muhtelif nehir sistemlerine aşağıdaki şekilde taksim edilmiştir:

Sırderya	havzasında	4000000
Amuderya	»	2420000
Zerefsan	»	250000
Çu	»	410000
Balhaş gölü	»	300000
Isikköl	»	35000
Talass nehri	»	350000
Diğer havzalar		2000000

Toplamı: 9.765.000 Hektar

Sulama ziraatı çok mürekkep bir teknik ameliye olup sulamanın iyi veya kötü netice vermesine pek çok faktörler tesir etmektedir. Sulama ziraatı ile meşgul olan köylünün, bunların hepsini nazarı itibara alması icap eder.

Bu yapılmadığı takdirde sulama işinin muvaffakiyetsizliğe uğraması ihtimali çoktur.

Türkistanda sulama ve ziraat işlerini tetkik eden Avrupalı bir bilgin şunları yazıyor: «Sulama sahasında ziraatle meşgul köylülerin binlerce yıllara istinad eden tecrübe ve bilgileri, geniş anlamda modern bilgilere malik birçok kimselerin hayranlıklarını mucip olmaktadır. Farihten mühendis, toprak mütehassısı, iktisatçı gibi hiç bir mütehassıs rehberliği ve yardımı olmadan yalnız Türkistan köylüsünün ince zekâsına, sağlam iktisadi düşünme kabiliyetine, harikulâde iş severliğine ve maharetine dayanan bu başarılar karşısında, insanda bilâ ihtiyar hürmetle eğilmek hissi hakim olur.»

Yerli sulamanın bariz hususiyetlerinden birini, sudan çok iktisatlı bir şekilde istifade ve suyun maksada en uygun bir tarzda istifadesi teşkil eder. Amerika ve Avustralya sulama tekniğinde çok defa Türkistandakine nazaran 5 — 10 misli kadar fazla su sarfedildiği mütehassıslar tarafından söylenmektedir.

Bu şekil bol sulama suyun israf olmasından başka, toprak ve toprak altı tabakasının su ile işbağından ve artan suyun toplanmasından dolayı bataklıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Türkistanda tatbik edilen sulama usulünde ise, bütün sudan verimli olarak istifade edilmekte, hem suyun israfına hem de bataklıkların husule gelmesine mani olunmaktadır.

Türkistanda sulama için lâzım olan su ekseriya nehirlerden ve en çok küçük dağ ırmaklarından alınmaktadır. Küçük dağ ırmaklarının meyli fazla ve akışı süratli olduğundan, bunlardan sulama arklarına su akıtılması güç değildir. Bu ırmaklardan her biri meyilli arazide gittikçe küçük tali kanallara taksim edilir ve mıntıkanın tarla ve bağ bahçelerini sulayarak stepde kaybolur. Bir sulama kanalının haritasına bakarsak tıpkı kan damarları gibi, büyük damarların daha küçüklere dallandığını ve sonunda en ince damarlara taksim edilerek kaybolduğunu görürüz. Sırderya, Amuderya ve Çu gibi büyük nehir havzalarında sulama için bu nehirlerin dağlık mıntıkadaki küçük ırmakları büyük ehemmiyeti haizdir. Büyük nehirler dağlardan düz sahalara geldikten sonra, bol para sarfına ve yüksek teknik bilgiye ihtiyaç gösteren barajlar ve büyük setler vücude getirmeden kanallara su çıkarma mümkün olmadığından, şimdilik sulamada çok az istifade edilmektedir. Hive mıntıkasında, kendine mahsus tertibat sayesinde, Amuderyanın aşağı mecra kısmı dahi sulamaya elverişlidir.

Muhtelif mıntikalardaki arkların sayısı pek çok olup, bunlar muazzam tesisat şebekesi husule getirmişlerdir. Bunların mecmuu uzunluğu binlerce ve bazan on binlerce kilometre eder. Masalski'ye nazaran umumî harpten evvel Fergana vilâyetinde yalnız ana kanalların uzunluğu 2033 kilometre ve bütün ana arkların uzunluğu ise Semerkand vilâyetinde 4322 kilometre ve Sırderya

22505 kilometre idi. Bazı ana kanalların genişliği ve uzunluğu nehirleri andırmaktadır. Meselâ Ferganada Narin nehrinden çıkarılan 13 arktan biri olan Yengi ark «Yeni ark» kanalının uzunluğu 107 kilometredir. Karaderya nehrinden çıkarılan 50 arktan biri olan Şehrihansay kanalının uzunluğu da 108 kilometre kadardır. Hivede Amuderyanın sol sahilindeki Şahabat kanalının uzunluğu 144 kilometre ve Pehlivan ata kanalının uzunluğu 43 kilometredir. Taşkent havalisinde Çırçık nehrinden çıkarılan Bozsu ve Zaharık kanallarının uzunluğu 75 er kilometre kadardır.

Arklara menba teşkil eden nehrin yüksekliğine ve sulanan arazinin vaziyetine göre, arklardaki suyu doğrudan doğruya tarlalara akıtırlar, yahut arkın seviyesi tarlaya nazaran aşağıda ise, Çığır denilen dolaplar vasıtasıyla kaldırarak tarlaya verirler. Çığırlar hayvanlar tarafından çekilerek yahut su kuvvetiyle çalıştırılmaktadır.

Bundan başka Türkistanın güney kısımlarında Kâriz usulü denilen bir sulama usulü daha vardır. Toprak altı tabakasındaki suları kâriz denilen hususi toprak altı kuyu ve yolları vasıtasıyla toplanır ve bazan onlarca kilometre toprak altında gittikten sonra sathâ çıkarılır. Kâriz usulü sulama anâne halinde soydan soya dayanan bilgilere dayanmaktadır. Bunun için suyun bulunduğu tabakayı bulabilmek lâzım olduğu gibi, Kâriz'in yapılışı da ayrıca bir ustalık işidir.

Sulama için lüzumlu setler ve diğer tesisat o maâlde bulunan çok basit vasıtalarla yapılmaktadır. Bunların başlıca malzemesi ağaç, çalı, taş ve toprak gibi yerinde bulunabilen şeylerdir. Türkmen mıntikasındaki bazı setler hariç, bütün Türkistanda harçlı taş yapı kullanılmamaktadır. Asrî teknik bilgi ve âletlerden hiç istifade edilmediği gibi, bu basit vasıtalarla husule getirilen muazzam tesis ve başarılar, asırlardanberi anâne halinde toplanan tecrübe ve bilgi sayesinde mümkün olmakta ve bu işte gösterilen incelik ve maharet yukarıda söylendiği gibi asrî mütehassısların hayretini mucip olmaktadır.

Yeni tesisler ve ark başlarındaki setlerin tamirinden başka kanalların tamiri ve çamurdan temizlenmesi de çok büyük emekleri mucip olmaktadır. Set yapılması, tamiri ve kanalların temizlenmesi için lâzım olan gerek malzeme ve gerekse insan ve hayvan gücü, sudan istifade derecesine göre, toprak sahiplerine yükletilmektedir. Su işlerinin ne kadar fazla emeğe ihtiyaç gösterdiğini anlamak için yalnız Hive mıntikasında kanalların temizlenmesine tahminen 700000 günlük işçi emeği lâzım geldiğini ve Taşkent havalisinde yalnız Zaharık kanalının temizlenme ve tamirine kamış ve ağaçtan ve diğer malzemedan maada 42000 günlük işçi emeği sarfedildiğini kaydediyorum.

Bu işlerin ifası ve su taksimi gibi güç ve münazayı mucip olacak bütün işler, asırlardanberi anâne ve adet halinde teessüs eden usül ve normlarla idare ve ifa edilmektedir. Sulama mantıklarında su işleri için köylüler tarafından Arık aksakalı, Toğancı, Mirap gibi idare adamları seçilir. Bunlar umumiyetle çekirdekten yetişme, bu işlerde büyük tecrübe sahibi adamlardır.

Ruşlar Türkistanı istilâ ettikten sonra su işleri ve idaresi hakkında bazı araştırmalar yapılmışsa da birinci Dünya Harbine kadar bu işlere müdahaleye cesaret edememişlerdir ve bütün sulama işlerinin yerli Türkler tarafından yapılmasını menfaate daha uygun bulmuşlardı. Sovyetler dahi ilk devirlerde lüzumu kadar teknik eleman ve hazırlıklar yapılmadan bu işe karışmanın, sulamanın inkişafı noktasından, zararlı olacağını takdir ettikleri halde, sonradan zorla fazla pamuk ektirme ve kolhozlaştırma işinde sudan istifadeyi bir tazyik vasıtası olarak kullanarak müdahale etmişler ve bu durum köylüler arasında büyük işkence ve mahrumiyetlere sebebiyet vermiştir. Bu yüzden uzun müddet sulanan sahalara çok azalmıştır.

Türkistanda mevcut sulama tesislerinin hepsi asırlardanberi mevcut olup, yerli Türkler tarafından yapılmıştır.

Büyük gürültülerle yaymağa çalıştıkları iktisadî geliştircilik ve kültür-tregerlik «medeniyet getiricilik» iddialarına rağmen, sulama alanında, eskiden mevcut ve yerli Türklerin kendi bilgi ve emekleriyle meydana getirdikleri sahalara, istilâcı Ruslar tarafından yeniden, sulanarak ilâve edilenler çok cüzidir ve önemsizdir.

Çarlık Rusyası ve Kızıl Rus emperyalistlerinin bu alanda yaptıklarının en bariz hususiyeti, eskiden mevcut sulama sahalarını kendi iktisadi siyasetleri için istismar etmek ve buna ilâve olarak da, binbir hile ve çapraşık yollarla, bu sahaları yerli Türklerin elinden alarak Rus elemanına devretmek olmuştur.

Çarlık Rusyası Türkistanı istilâ ettikten sonra buralara Rus muhacirleri yerleştirmek ve bunlar vasıtasıyla kendi nüfuzunu tahkim maksadiyle, yeni sahalara sulamağa teşebbüs etmiş ve uzun araştırmalardan sonra bazı teşebbüslere girişmişti. Bilhassa Stolpin - Krivoşeyin tarafından düşünülen muhaceret ve iskân programının tatbiki için yapılan projelerinde Türkistanda sulama araştırmalarına çok ehemmiyet verilmişti. Büyük masraflarla yapılan bu projelerden bir çokları tatbik sahasına gelince, bir taraftan mütehasıs elemanların azlığı ve sulama işlerinde bilgi ve tecrübe noksanı, diğer taraftan idarede görülen noksanlar yüzünden menfi neticeler vermiştir. Bütün bu muazzam plânlardan yalnız Hocent yakınındaki Mirza çölünde 42000 hektar kadar arazinin sulanması mümkün olmuştur. Bundan başka Murgap nehri üzerinde sultan Sencar tarafından yapılan eski bir bent «Sultanbent» yenilenmiştir ve bununla 60000 hektar kadar arazi sulanmıştır. Bunlardan

birincisi Rus muhacirlerinin iskânına tahsis edilmiştir. Ruslar sulama tekniğinden hiç anlamadıklarından bu sahalara, toprak altındaki tuzun yükselmesi dolayısıyla toprak çoraklaşmış ve büyük bir kısmı bataklık haline gelerek muhacirler tarafından terkedilmiştir. Sultanbent sahasında kazanılan saha ise yerli Türklerden alınarak hazineye maledilmiştir.

Sovyetler de eski projelerden istifade ederek yeni plânlar tanzim etmişler ve tatbika çalışmışlardır. Bunlardan en mühimleri yukarıda kaydedilen Mirza çölündeki sulama sahasının islâhı ve genişletilmesidir. Bundan başka Şarki Buharada Vahş nehrinden yeni bir kanal çıkararak 100000 hektar kadar araziye sulamağa teşebbüs etmişlerdir.

Sovyet zimamdarları yeni kanallar açma işinde köylülerimizde anâne halinde mevcut olan toplu çalışma ile büyük kanallar açma gayretini propaganda ve tehditle istismar etmişler ve daha çok vakti hali yerinde köylü ve şehirlileri köle işçi olarak çalıştırmağa bakmışlar. Bunun gibi bir çok büyük ve küçük teşebbüsler hakkında çok yazılmışsa da bunların neticeleri hakkında malûmatımız noksandır.

Alman mütehassıslarının yazdıklarına nazaran Sovyet Hükûmeti devrinde eski sulama sistemlerini islâh maksadiyle yapılan setler ve diğer tesislerin işe vukufsuzluk ve mahallî şartları bilmezlik yüzünden, ilk tecrübeler esnasında işe yaramadıkları anlaşılmıştır.

Son yıllarda Amuderya'nın mansapına yakın kısmından, Uzboy denilen eski nehir yatağı boyunca, muazzam bir kanal açılarak Amuderyanın Hazer denizine bağlanması hususunda, bütün dünyaya malum Sovyet propagandası yapılmaktadır. Bu plân tahakkuk ettiği takdirde, bu kanalın ulaştırma vasıtası olarak kullanılması suretiyle Türkistanın Rusyaya daha sıkı bağlanmasına, daha çok miktarda ucuz ham madde istihsal yoluyla, Türkistanlıların şimdikinden de beter istismarına ve daha çok Rus mujiğinin yerleştirilmesine vasıta olacaktır.

Halkımızın asırlar boyunca alın teri dökerek meydana getirdiği cenneti andıran bu sahalara, bugün kızıl emperyalistler tarafından gaspedilmiş ve köylülerimizin zorla çalıştırılarak istismar edilmelerine vasıttan başka bir şey olmayan «Kolhoz» ve «Sovhozlar» haline çevrilmiştir.

Kolhoz ve Sovhozlar vasıtasıyla Sovyetler, iki emellerini birden tahakkuk ettirmeğe çalışmaktadırlar. Moskovanın pamuk ve başka önemli ham maddeleri dış ülkelerden ithale lüzum kalmadan, Sovyet hududu dahilinde çok ucuz fiatla istihsal plânlarının ifasına, Türkistanın sulanan kısmındaki, Türk köylülerini icbar siyaseti tatbik ediliyor. Bu maksatla halkımız, sovyetlere mahsus idari tazyik, tehdit ve icabında sürgünle hapis cezalarına tabi tutularak, binbir mahrumiyet içerisinde, zorla çalıştırılmaktadırlar. Bu madde-

lerin devlete teslim fiatları da köylülerin ancak sefalet içerisinde hayatlarını idamelerine yetecek surette tesbit edilmektedir.

İkinciden, toprak tasarrufunu ellerinde tutan kızıl sömürgeciler, Rus emperyalizminin ezeli emeli olan, esir ülkelerde Rus unsurunu yerleştirmek ve böylece Rus nüfusunu çoğaltmak işine de azamî gayretle devam etmektedirler. Merkezde kurulan muhaceret dairesince, hazırlanan plânlar gereğince, ecdad mirası topraklarımıza, iç Rusyadan türlü adlar altında getirilen Rus mujiklerini ve başka elemanlarını yerleştirmelerine de bu kolhozlar vasıta olmaktadır.

Eskiden Çarlık Rusyası, hudut ülkelerinde Rus nüfusunu arttırmak ve aynı zamanda dahili Rusyadan topraksız ve durumundan gayrimemnun köylüleri uzaklaştırmak için çok uğraşmıştı. Türkistanın sulama ziraati yapılan bölgelerinde, bu çarlık siyaseti bir çok sebeplerden dolayı muvaffak olamamıştı. Sovyetler kolhoz ve sovhoz siyaseti sayesinde çarlık devrinden kalma bu Rus sömürgecilik siyasetini de azamî gayretle tatbik etmektedirler.

Bütün diğer iktisadî sahalarda olduğu gibi, yurdumuzda sulama ziraatinde de en ileri teknik usullerinin uygulanması, bu sahaların genişletilmesi ve bundan ülkenin asıl sahiplerinin istifade ederek refaha ve bolluğa kavuşmaları, ancak sömürücü, gaddar istilâcılarının elinden kurtularak müstakil Türkistan kurulması ile mümkündür.

ARIFHAN

DOĞU TÜRKİSTAN VE ÇİN TARİHİNİN DE BİR MÜHİM NOKTA

M. RUHİ UYGUR

Kızıl Çin ile Kızıl Rusun işbirliğiyle Doğu Türkistanda büyük bir hızla cereyan etmekte olan tehlikeli faaliyetler demir perdenin arkasında gizlendiğinden dünyanın gözünden kaçmıştır. Bu küçük kale ile bu faaliyetlerin başlangıcı ve şimdiki cereyanını tarihi zaviyeden sayın okuyuculara arz etmek isterim :

Makalemin başlığında göstermek istediğim tarihi nokta, Doğu Türkistan siyasetinde Çinin Rus ile işbirliği noktasıdır. Çinlilerin bu işbirliği, Çinin komünistleşmesiyle başlamış bir şey değildir. Bu işbirliği 1871 den itibaren devam etmiş bulunmaktadır.

1854 — 70 arasında Doğu Türkistan ahalisi Çin ordusunu imha ederek istiklâllerini kazanmış idiler. Çin hükûmetinin 1871 de Doğu Türkistana büyük bir ordu sevk ederek o memleketi tekrar istilâ etmesinde Rusların büyük bir rolü olmuştur. Çin hükûmeti Doğu Türkistan halkının her zaman istiklâl kavgasına girişeceklerini biliyordu. Ve buna ilâveten Rusların Batı Türkistanı o zaman henüz istilâ ettiğini ve Doğu Türkistana göz diktiğini görmekle telâşa düşmüştü.

Çin hükûmeti bir taraftan Rus yürüyüşünü, Doğu Türkistan hududunda durdurmak ve bir taraftan da Doğu Türkistan halkının istiklâl hareketlerini bastırmakta Rus yardımını sağlamak maksadiyle Rus Çarlığı nezdinde diplomasi temaslara başvurmuştu.

Çine nisbetle çok kuvvetli olan Rus Çarlığı, böyle bir anlaşmaya varmak için bir çok tavizler istemişti. Çin hükûmeti de Pamir, aşağı İli ve birkaç stratejik mevki Ruslara vermek suretiyle bu tavizi ödemiş oldu ve netice olarak Çin ve Rus arasında meşhur Ortaasya güvenlik muahedesi imzalanmıştı.

Çin, Doğu Türkistanın Çinin ayrılmaz bir eyaleti olduğunu iddia ediyordu, bununla da kalmayıp Moğolistan ve Tibeti de Çinin tabii hududu içerisinde birer eyalet diye iddia etmekte ısrar ediyordu. Fakat 20 yıldanberi Doğu Türkistanlıların kanlı istiklâl mücadeleleri, Moğol ve Tibetlilerin siyasî faaliyetleri Çin siyasetinde büyük bir şaşkınlık meydana getirdi. Çünkü Çin hükûmeti Doğu Türkistanın istiklâlini tanırca kendi düşüncesine Çinin bir parçasını elinden çıkarmış olacaktı. Doğu Türkistanın istiklâlini tanımadığı

takdirde ora halkını itaata mecbur edecek bir kuvvet sevk etmek icabedecekti ve o zamanlarda Çinin durumu buna müsait değildi. Çin hükûmeti, Doğu Türkistanın müstakil olarak Çinden ayrılmasının önünü almak için istiklâlçiler aleyhine Kızıl Rusların müdahale etmesine razı oldu; Çünkü istiklâlin bir emri vaki olarak meydana gelmesi mukadderdi; Ruslar işgal ettiği takdirde yine Çin namına idare edeceklerdi; nitekim Ruslar, Doğu Türkistanı Şin — Şi — Sey isminde bir Çinliyi Çin hükûmeti tarafından tanınmış bir vali sıfatıyla idare başına geçirmek suretiyle idare ettiler. Şin — Şi — Sey, bu maksat yolunda çok maharet ve dramatik entrikalarla çalışmış ve 10 yıl uğraşmışsa da Doğu Türkistan halkının inkılâpçı ruhunu öldürmekten aciz kalmıştı. Şin, Rus kuvvetinin Doğu Türkistandan çekilmesinden sonra valilikten azledilerek 1943 te Çine döndü ye Mareşal Çiang — Kay — Şeke Doğu Türkistan hakkında yeni bir siyaset takibetmek lüzumunu söylemişse de Mareşal Çiang, evvelce, eski siyasetine devam ederek Doğu Türkistan halkının dileklerine kulak asmamak yoluna saptı, 1944 te Doğu Türkistanda ayaklanma olunca Mareşal Çiang, siyasetini değiştirmek lüzumunu hissetti ve Doğu Türkistana bir nevi muhtariyet vermek ve o memleketin muhtelif sahalarda ilerlemesine maddî yardımda bulunmak plânını ilân etti. Bu yeni reform vadesi mucibince 1945 de Doğu Türkistan liderlerinin de iştirâk ettikleri yarı millî bir hükûmet kurulmuş oldu ama bu hükûmet yalnız bir gösteriş mahiyetinde olup bütün nüfuz Çinli memur ve askerlerin elinde olup millî liderlerin yetkilerini baltalamakta idiler.

Millî liderler, Çin makamlarının suiistimallerine karşı koyarak millî siyasetlerini takibedince Çin hükûmeti yine Ruslara temayül göstermeye başladı; hattâ Doğu Türkistandaki Çin ordusunun Başkumandanı olan General Sun — Tsi — Liang, resmî bir toplantıda milliyetçi liderlerin Doğu Türkistandaki Çin hâkimiyetine karşı Ruslardan daha ziyanlı olduklarını açıkça söylemekten çekinmemişti.

Böylelikle Çin hükûmeti, milliyetçi vali Mesut beyi işbaşından düşürerek Rus taraftarı olan Burhan Şehidi'yi vali tayin etmekle Doğu Türkistanı Rus kuvvetine havale etmek için zemin hazırlamış oldu.

Çin milliyetçi hükûmetinin yerini alan Çin komünst hükûmeti, Doğu Türkistan halkı tarafından çok şiddetli mukavemetle karşılaşınca Mao — Tsi — Tung, Doğu Türkistanı sözde olsa da elinde tutmak için orasını Kızıl Rusun askerî ve siyasî kuvvetine havale etmek mecburiyetinde kaldı. Şimdi Çin komünistlerinin Doğu Türkistanda takibetmekte olduğu siyaset aşağıdaki üç yüzlü bir taktik kullanmaktan ibarettir:

1 — Doğu Türkistanın siyasî ve iktisadî işlerinde kaydüşartsız Rusların müdahale ve imtiyazlarına rıza göstermek.

2 — Halkın millî duygu ve mukavemetini kırmak maksadiyle ezici ve

bir taraftan da aldatıcı bir siyaset takibetmek (bu iş de muhakkak ki Rus yardımı ve tekniğiyle yapılmaktadır.)

3 — Rusların Doğu Türkistanı kendi müstemlekeleri içine almasını önlemek için türlü yollarla bir rekabet siyaseti yürütmek.

Doğu Türkistandaki Çin taktiğinin birinci yüzü şöyle görünüyor: 14. Şubat.1950 de imzalanan Stalin, Mao — Tsi — Tung muahedesinin açık maddelerinde Doğu Türkistanda Ruslara geniş mikyasta verildiği gibi gizli maddelerinde hudutsuz bir strateji imtiyaz verilmişti. İşte bu açık ve gizli imtiyazlar Rusyanın askerî, ekonomik, siyasî ve başka her sahada serbêstisi temin edilmiştir. Ve bu yol ile Rusların mütehassısları ve sözde müşavirleri için Doğu Türkistanın kapıları arkasına kadar açılmıştır.

İkinci taktik ise Doğu Türkistan halkını imha etmekte Rus temizleme usulünü taklit ederek halkı delicesine yoketmeye koyulmaktan ibarettir. Hem Rus ve hem de komünist Çinin işine yarayan bu kanlı imha işlerinin Çin memurları ile Rus müşavirleri, elbirliğiyle yapmaktadırlar. Bu imha işlerinin fecaatına şu bir misal kâfidir: 1950 den 51 Eylülüne kadar 120.000 nüfusa sahip olan Kaşğar şehrinde 15000 kişi hapsedilmiş ve 5000 kişi idam edilmiştir. Komünist idarecileri bir taraftan bir takım hainleri mevki vermek yoluyla kullanmaktadırlar.

Üçüncü taktik ise şudur: Çin komünist hükûmeti, Rusların Doğu Türkistan halkını propaganda ile veya kuvvetle Rus taraftarı yaparak o memleketi Çinden ayırmağa yol açmasını önlemek maksadiyle büyük miktarda Çin göçmeni getirip yerleştirmeye başlamıştı; Ruslar bitmek tükenmek bilmeyen bu Çin göçmen dalgasında güdülen Çin maksadını anlayınca «Dur» emrini vererek durdurmuşlardır.

Hülâsa: Çin komünist hükûmeti, Doğu Türkistan halkını baskı altında tutmak maksadiyle ve hemde peykliği icabı olarak o memlekette Rus nüfuzunun günden güne artmasına boyun eğmek mecburiyeti ile Çinin anânevi siyaseti «her ne pahasına olursa olsun Doğu Türkistanı bir Çin eyaleti olarak muhafazâ etmek» hırsi arasında şaşırıp kalmaktadır.

M. RUHİ UYGUR

Lahor — Pakistan

İLİM VE MİLLÎ KÜLTÜR

Derler ki ilmin vatana yoktur.

Bu demek değildir ki ilim; Apatik, Heimatlos, Vatansız hanumansız. İlim en şanlı dünya vatandaşıdır. Ümit onda, kuvvet ve kudret ondadır.

İlmin ve hakikatın kahraman müdafii, insanlık âleminin seçkin adamı 18. asrın mütefekkeri «BECCARIA» şöyle diyor; «Şayet siz ilmin meşalesini millete uzatır, onu cömertçe aydınlatırsanız, cehalet ve iftiranın bu nurdan kaçacaklarını göreceksiniz; adaletsiz idarelerin titremeye başladığını ve ortada müthiş bir korku, kuvvet menbaı olarak sadece kanunların kaldığını müşahede edeceksiniz; münevver insan ahkâmı sarih, nimetleri vazih ve temeli ammanın selâmeti olan kanunların meydana gelmiş olduğunu görmeye kalbi sevinçle dolacaktır.» Ve yine Fransız büyük mütefekkeri Anre Morellet'nin pek güzel ifade ettiği gibi: «İlimler içersinde en önemlileri cemiyeti mesut edecek, yani insanoğullarının ekserisini saâdete erdirecek usul ve yolları gösterendir.»

Evet; cehalet ve iftirayı ürkütüp kaçırılan ilmin hakikatı; ahkâmı sarih, nimetleri vazih kanunlarla tecelli eden hukukun adalet ve insan kalbini sevinçle dolduran, kendisinde mevcut aynı tahassüs ve arzuların hemcinslerinde de aynı şiddet ile mevcudiyetini kabul ettiren, ahlâkın fazileti... İşte saadetin nurlu kapısını açan üç dişli anahtar budur. »

Andıkça bizi heyecanlandıran ilim adamları, hakikati hakikaten seven; onu her türlü imkânsızlıklar içersinde de görmek cesaretinde olan ve göstermekten yılmayan insanlık âleminin nurlu öncüleridir.

İlmin en şanlı dünya vatandaşı oluşu, sınırlı bir toprak parçasına bağlı olan herhangi bir vatandaş gibi, o vatanın ıstıraplarını dindirmek, ona daima hayırhah hizmetlerde bulunmak şiarında olmayı gerektirir. İlmin dünya vatandaşlığı ve bir vatanseverin sınırlı vatana bağlılığı düşünülecek olursa ilim ve millî kültürün birleştiği veya ayrıldığı nokta önemli bir mesele olarak karşımıza çıkar. Bu iki gövdenin birbirine dayanışması ile de insanlık âlemi saadet yolunun karanlığında aydınlığa kavuşur.

Beşeri zaaf lar cehalet bataklığında aldatıcı yeşillikler halinde yayılınca, hürriyet bahçelerinde koşuşan varlıkların hayatı her an tehlikede demektir. Batağı kurutacak, veya hakikati ayan beyan edecek, beşeri zaaf ları silecek ilmin kudretidir. Fakat, görünen hakikat budur ki insanların çoğunda il-

min vatanında sınırlı arazileri vatan bilen insanların çoğunda, bu beşeri zaaf ve sapkın ihtiraslar, ilmin hakikatleri, ahlâkın faziletleri karşısında onu istismar ederek de hayata hükmetmek azmindedirler.

Bu görünen apaçık hakikat karşısında, üstünde tarih yaratılan topraklarda vatan kuran insan toplulukları milli benliklerini kiskançça muhafazaya, her biri beşeri zaaf ve sapkın ihtiraslara kurban gitmemeye azmetmiş bulunuyorlar. Bu milli benliği idrak edikten sonradır ki herbiri diğerinden gelmesi muhtemel tehlikelere, bünyelerini muhafaza etmek, onu yükseltmek endişesi ile ilmin hakikatlerinden nurlanmayı faydalı bulurlar. Bu arada da ideal olan, insanlık aleminin sulh ve sükûn devrinin, ilim ile vatanında olmanın mesut neticelerine ait fikir fişekleri şaklatırlar.

Şu halde milletler milli varlıklarının temadisini ve inkişafını ilmin donelerini kendi bünyelerine uydurmakla mümkün kılarlar. Bu bünyeye uyduruş nisbetinde muvaffak olabilirler ki, bu da milletlerin kültürünü doğurur.

Millî kültür ilim ile kaim olacağına göre ilmin ışığından mahrum ülkeler cehaletin karanlığında çarpınan bedbaht insanların yurdudur. İşte bu yurtlar beşeri zaafın en şiddetlisine, sapkın ihtirasın en iğrencine müptelâ olan bencil harislerin tasarrufuna geçer. Bunlar öyle avcılardır ki suyun bulanık kalması ihtiraslarının mesut zemini sayılır. Evet ilim esir insanların şangırdayan zincir seslerinden, bedbahtların iniltisinden, istibdadın homurtusundan nefret eder.

Fakat bu avcı insanlar ilmi yüzlerine maske ederek zaaf ve sapkın ihtiraslarının hükmünü icra ederler. Bunu icra için kuvvete, hareketine mani olmak isteyeceklerine karşı şeytânet ve siyasete sahip olmayı ihmal etmezler.

Bu da bir hakikat ki, bunu idrak etmek cesaretini, yani bu hakikat görmek kudretini kendinde bulanlar, millî kültürlerini daima kuvvetli, o meşaleyi daima ışıklı tutmak kudretine hep o millî ve insanî selâmet endişesi ile ermiş olurlar.

O karanlık ilimsiz, bilimsiz ülkelerde avlanmak isteyen baykuşlar önce kendi millî kültürlerini sinsi sinsi sokmaya gayret ederler. Bu muhteris ve yakın geleceğin müstebit kültürü en sağlam bir örtü ile kendini gizlemiş olarak, gayet mülâyim ve okşayıcı bir tavır ile girer. O örtü istismar edilen ve bu devam ettikçe de zavallı olarak alçalan ilimdir. Bu kalplerin, dimağların nuru o karanlık ülkede bir an parlar ve söner, bir magnezyum şeridin yanması ile sönmek için bir olduğu andaki gibi gözleri kamaştırır. Böyle kamaşma anında yabancı kültür o yurda girmiş olur. Artık olan olmuştur. Kamaşan gözler bir kere daha gaflete dalmıştır. Yabancı kültür kapan gözlerin şaşkın benliklerinde istibdat ağlarını örür örür. Ve menfaatinin gerektirdiği müddetçe buna devam eder. Bu devamı durduracak, bu örülen ağları parçalayacak, gafil gözleri açacak olan yine ilmin ışığıdır. Bu kerre, bir anda göz ka-

maştıran ışık değil, korku ile dolu kalbin köşelerine, sarhoş ve uyuşuk dimağların derinliklerine inecek olan ilim huzmeleridir. Bu huzmeler ilmin özünden gelen insanlık saadetinin, hürriyet aşkının mücadele şevkinin iksirini taşıyan huzmeler olmak gerektir.

İlmin istismar edilmesi, habis ruhlu insanların, kalpleri gaddarlıkla nasırlaşmış olanların kültürüne maske yapılarak karanlık yurtların cehennem kızılığına uğratılması, menfur emellerin aleti derecesine indirilmesi, beşer şeref ve haysiyetine sürülen kapkara bir leke, insani duygulara atılan balgamlı bir tükürük, insanlığın hür ve haysiyetli vicdanına indirilen kanatan bir darbedir.

Bu ıstıraplardan kurtuluş, bu lekelerden temizlenip, hürriyet aşkı, hakikat aşkı ile çarpan hür ve mesut kalplerin esir ve bedbaht insanlara besleyeceği merhamet ve şefkat duyguları ile, karanlık yurtlardaki gafil insanların bu aşk ve şefkatlerin enerji saçan sesine kulak verip hür semalardan sızan özlü ilim huzmelerine gözlerini açması ile mümkün olabilir.

Ya o, ilmi maske olarak kullanan küstahlara, insanlık ıstırapları ile kalbi yaralanan, iniltiyle ta ciğerinden yanan hakikat müdafiilerinin duygusu ne ola ki? Bunu yine nurun kendisi işaret etmiyor mu? İlim ki insanlara vurulan zincir seslerini, bedbahtların iniltisini, cehalet ve taassubun homurtusunu istibdadın gümbürtüsünü duymaktan nefret eder. Şu halde, bu seslerin çıkmasına sebep olanlara hürriyet ve hakikat duygularına balgamlı tükürük atanlara, bu gaddar sapık ihtiraslara, beşerin hayır menfaatini savunarak, ilmin hakikatinden, hukukun adaletinden, ahlâkın faziletinden nurlananların, «LÂNET OLSUN!..» demesi çok mu?

M. Nezir ÖZCENGİZ

TÜRKİSTANDAN SEÇME ŞİİRLER

ÇİÇEK KÜLGENDE

Fethî ERKİN

(Komünist hapishanesinde yazmıştır.)

Bantımda kara çeğmek künlerde ye-
şimes mu?
Yıldızlı cerahatlar hasretle teşilmes
mu?
Derdimge yeter derdmend dünyada
tapımasmu?
Tâide kara hattın safhası yapılmas-
mu?
Könüm bu çiçek güller külgende sa-
çılmasmu?
Ermanı tola dil hem bir merre açıl-
masmu?
Kış dağını aimakka kelgende behar
merhem
Gül, lâle, çiçek, sünbül, uz mayse,
yeşil köklem
Bir sahnı giem yayğan rengin tüs a-
lır âlem
Şohlap açılıp kuşlar sayrar süyünür
herdem
Könüm bu çiçek güller külgende sa-
çılmasmu?
Ermanı tola dil hem bir merre açıl-
masmu?
Yer bağı irip kökler ketkeç yüzidin
muz kar
Issıg yel esip yumşap yaprak çıkarur
eşcar
Gül kaşıda bulubul kış destanın o-
kup sayrar
Her canğa berip kuvvet su yol yol a-
kıp yayrar
Könüm bu çiçek güller külgende sa-
çılmasmu?
Ermanı tola dil hem bir merre açıl-
masmu?

ÇİÇEK GÜLERSE

Türkçeye çeviren: M. E. Buğra

Bahtımda kara düğüm günlerde çö-
zülmez mi?
Kök salmış olan yaralar hasretle de-
şilmez mi?
Derdimi bilen dertment dünyada bu-
lunmaz mı?
Alihte kara hattın safhası kapanmaz
mi?
Gönlüm bu çiçek güller gülerse bo-
zulmaz mı?
Armanla dolu kalbim bir kerre açıl-
maz mı?
Kış dağını silmek için gelmişse ba-
har merhem
Gül, lâle, çiçek, sünbül, uz körpe ye-
şil göklem
Bir dahı hali yaymış rengin yüz a-
lır âlem
Oynar açılır kuşlar sevinir ve öter
herdem
Gönlüm bu çiçek güller gülerse bo-
zulmaz mı?
Aramanla dolu kalbim bir kerre a-
çılmaz mı?
Yer kalbi erir yeşerir gidince yüzün-
den kar.
Sıcak yel eser yumşar yaprak çık-
tır eşcar.
Gül yanına bülbül kış destanın okur
ağlar,
Her cana verip kuvvet su yol yol a-
kıp oynar
Gönlüm bu çiçek güller gülerse bo-
zulmaz mı?
Aramanla dolu kalbim bir kere açıl-
maz mı?

Âlemge tolar hoşuk eyyami behar
olsa

Amma bu yürek körmes dünyağa
deva tolsa

Külfet, elemu ğamda dayim beli oş-
talsa

Yaş gonça açılmasdın gül faslıda nah
solsa

Könlüm

Ermanı

Gül külğenidek men hem külmekni
heves kıldım

Köklemge karap şirin bir kança ne-
fes kıldım

Bais şu bolup özni son bendi kafas
kıldım

Bendimni açay dep ah urğansarı tes
kıldım

Könlüm

Ermanı

Dünyadın ötermenmu bir şad bolal-
masdın?

Dayim tökülüp yerge bir yolu tolaş-
masdın

Gam hardukıdın âzad bir tin mu a-
lalmasdın

Derdimni sınırmekçün içimge solal-
masdın

Könlüm

Ermanı

Dünyadaki devzahdin canlığ çıkışım
barmu?

Zindanda eda kılsam ikinci başım
barmu?

Yardemçi tüğül, halim tınşarğa kişim
barmu?

Toprakka kömülsem hem düşmenge
işim barmu?

Könlüm

Ermanı

Hoşlukla dolar dünya eyyami bahar
olsa

Görmez yüreğim lakin çareyle cihan
dolsa

Külfet, elemü ğamla dayim beli kı-
rılta

Genç gonca gül açmadan faslıda
hemen solsa

Gönlüm

Aramanla

Ben de güle benzeyerek gülmeyi he-
ves ettim.

Gülzara bakıp bir kaç tatlıca nefes
ettim

Kendimi bu baisle son bendi kafas
ettim

Düğümleri çözmekçin feryadı abes
ettim

Gönlüm

Aramanla

Ömrüm geçecek midir bir kere sevin-
mezden?

Dayim dökülüp yere bir gez bile
dolmazdan

Gamdan sıyrılıp serbest hiç bir nefes
almazdan

Derdimi sinirmekçin içime sokamaz-
dan

Gönlüm

Aramanla

Dünyada cehennemden canlı çıkışım
var mı?

Zindanda yok eylersem ikinci ba-
şım var mı?

Yardımcı değil, beni dinleyici kişim
var mı?

Toprağa gömülsem de düşmanla i-
şim var mı?

Gönlüm

Aramanla

Her köz açışım birle otlarda yanar
öpken
Her lâhzada bu millet başdan keçü-
rür matem
Düşmenğe oyunhane bolmakta aziz
ölkem
Bu facia manzarğa kaydağ çidasun
âdem
Könlüm
Ermanı
Kirpikle süpürğenni biğane başıp
yürse
Bağ içre kirip rıyhan, güllerni kesip
yürse
Üzmekke közüm kıymay koyğannı
kısıp yürse
Men zindan ara düşmen kasrında
kezip yürse
Könlüm
Ermanı

Her lâhza göz açmamla ateşle yanar
öpken
Her lahzada bu millet başdan geçi-
rir matem
Düşmana oyunhane olmakta aziz ül-
kem
Bu facia manzaraya nasıl dayanır
adem
Gönlüm
Aramanla
Kirpikle süpürenni yabancı basıp yü-
rüse
Bahçama rayhan, gülleri kesip yü-
rüse
Ben kesmeye kıymadığım gülleri ta-
kıp yürüse
Zindanda benü düşman köşkümde
gezip yürüse
Gönlüm
Aramanla

VATAN BİZNİNDİR

Uluğ vatan, arığ toprak, aziz Türkistan
Tarihidir ajun içre mukaddes dastan
Medeniyet esasını burun taratkan
Türkistanı tenri bizge möngü yaratkan

Ta ezeldin ebedgeçe vatan biznındur

Yaşap keldük mınlerçe yıl biz bu toprakda
Can berdük biz şan alduk biz üşbu toprakda
Yaratılduk hem kömüldük biz şu toprakda
Ta kıyamet yaşaymız biz üşbu toprakda

Vatan biznın, vatan biznın, vatan biznındur.

Kelip kongan kişilerni sanaymız milhman
Ötüp ketken kafileni ataymız karvan
Basıp kirgen küçni deymiz hıksız alaman
Öy igesi bolalmaslar yahşı ya yaman

Kelgen keter biz kalurmız vatan biznındur.

Karga, kuzgun bağ şahığa kelip konsemu
Sağızkanlar kekekleban uçup yürsemu
İt, müşükler, sunguçlerdin ötüp kirsemu
Bulbul ana hayran bolup karap kalsemu

Bağ bulbulnın, vatan biznın, vatan biznındur. M. E. BUĞRA

TÜRKİSTANCA ATALAR SÖZÜ : YAZAN SULTAN TOGRUL

Ağzımdın çıktı sakalımğa yapmaştı
Ağa bolur balanın peşanesi keng
bolur, Koçkar bolur kuzumng penesi
döng bolur.

Ağrımaz taşımğa ming tayak.
Ağaça hatun hatun emes, süget o-
tun otun emes.

Ağrığını yaşursa ölümü aşkâra.

Ademung yakşisi aş üstiğe kelür,
yamani söz üstiğe.

Ana kargışı ok, dada kargışı yok.

Asilde ha'a yok, bed asilda vefa.

Altun yüncü taş iken, arpa purçak
aş iken.

Altun öydin can yakşı, tanglamatdin
yer yakşı.

At latadin, bala anadin.

At oruklukda, hatun ğariplikta.

Atka minseng kötüm ağrıdı deme,
Ahmakning dostı köp.

Arselanning ölüğüdin saçkannıng te-
riği yakşı.

Aldıng pittı, satting yitti.

Ana köngli balada, bala könli tala-
da

Ayığ bolsamu erim yakşı, üngür bol-
samu öyüm yakşı.

Ağzımdan çıktı sakalıma yapıştı
Ağa olacak çocuğun alını geniş olur,
Koç olacak kuzunun alını çıkık olur

Ağrımaz başıma bin dayak.
Asilzade kadın kadın değil, söğüt
odunu odun değildir.

Hastalığını gizleyenin ölümü gizlene-
mez

Ademın iyisi yemek üstüne gelir, fe-
nası söz üstüne gelir.

Annenin lâneti ok gibidir, babanın
lâneti ise yok gibidir.

Asil insanda hata olmaz. Kökü ya-
man insanda vefa olmaz.

Altın, inci taş imiş; arpa, mercimek
yemeğe yarar imiş.

Altın evden can iyidir, Halıdan yer
iyidir.

At babasına. benzer. Çocuk anasına
çeker. „

At zaif iken ucuz satın alınır, kadın
yoksul iken istemediği kocaya vur-
maya mecbur olur.

Ata binersen kalçam ağrıdı deme.

Ahmağın arkadaşısı çoktur.

Arslanın ölüsünden farenin dirisi iyi-
dir.

Alırsan ihtiyacın biter, satırsan ser-
vetin kaybolur.

Ananın kalbi çocuğunda, çocuğun
kalbi dışarıda.

Ayı olsa da, kocam iyidir. Mağara
olsa da kendi evim iyidir.

YENİDEN GELEN TEBERRULAR

T. B.	50	Lira
N. B.	30	»
Yakup Özaltay	20	»
Sabir Türkistanlı	15	»
Abdülhamid Kuçar	10	»
Dr. A. Miroğlu	6	»
A. Recep Baysun	5	»
	<u>136</u>	Lira

AÇIK TEŞEKKÜR

Türkistan dergisinin çıkması münasebetiyle bir çok vatandaşlar ve dostlar, başyazarımıza tebrik ve teşçi mektupları göndermek lütfünde bulundular. Değerli mektuplarıyla bize mânevî kuvvet ve cesaret bahşeden zat'ara samimî teşekkürlerimizi sunarız.

İdare

KAPAKTAKİ RESİM: Türkistan'ın Semerkant şehrindeki (ŞİRDAR) Medresesinin önden görünüşüdür.

İdarehane:

Çarşıkapı Divanıâli Sok. No: 18/7
Beyazıt — İstanbul — Türkiye

OSMANBEY MAT. T. L. Ş.

1953 — İSTANBUL

FIATI : 50 KURUŞTUR.